

s působením v akademické sféře je pak tato činnost bezpochyby příslibem širšího a rozmanitějšího cílového publika. Působení na poli neformálního historického a občanského vzdělávání tak může být pro absolventy historie cestou z akademických slonovinových věží a zároveň způsobem, jímž se mohou podílet na společenském dění a kultivaci historického vědomí.

Karolína Bukovská, Anna Kolářová

Workshop Ne/způsobilost, postižení a hendikep ve společenských a humanitních vědách (Praha, Akademické Centrum, 17. února 2018)

Vedle specializovaných gender a disability studies se výzkum identity, jinakosti, či tělesnosti v kontextu sociálních a mocenských vztahů těší zvyšujícímu se zájmu také u řady dalších humanitních a společenskovědních oborů. Svědčí o tom nejen několik domácích i zahraničních projektů se zaměřením na „postižení“ a (ne)způsobilost, ale také konání interdisciplinárního workshopu *Ne/způsobilost, postižení a hendikep ve společenských a humanitních vědách*. Záměrem jeho organizátorů v čele s Kateřinou Kolářovou (Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy) bylo nabídnout fórum k diskusi o různých teoriích tělesnosti a možnostech interdisciplinárních přístupů a prohloubení dialogu mezi disability studies a dalšími obory, zejména sociologií, historickou vědou, etnografií nebo kulturní antropologií. Krom toho workshop nabídl možnost zpětné vazby celé řadě prezentovaných výzkumů v různých fázích zpracování a již tradičně možnost navázání akademických i neformálních kontaktů.

Setkání otevřel historický blok. Martina Winkler (Univerzita v Kielu) představila svůj výzkum *Disability and Childhood in Czechoslovak Media, 1960s-1989*, v němž věnuje pozornost především normativním, třídním, sociálním a gender aspektům mediálního obrazu dětského znevýhodnění v socialistickém Československu. V první řadě se dotkla obecně fenoménu moderního dětství, v němž se nadále projevovaly tradiční buržoazní představy o rodině a péči o druhé, zároveň však kolektivistické a modernistické představy o překonatelnosti „zlého údělu“ a fungování v rámci „normální“ společnosti. Právě perspektivu překonání a dynamický koncept vývoje lze podle Martiny Winkler pokládat za jeden ze signifikantních znaků dobového obrazu „postižených“ dětí. Nelze však pominout druhou charakteristiku, jíž je přetrvávající zjevné napětí a disproporce mezi „normálním“ zdravým a šťastným dětstvím a spíše marginalizovaným dětstvím „nenormálním“.

Tandem Jan Randák a Marek Fapšo (oba Filozofická fakulta Univerzity Karlovy) si ve druhém příspěvku kladl otázku, *co socialistického bylo v socialistickém (zvláštním) školství?* Fapšo nejprve věnoval pozornost vývoji československé defektologie a obecně nazírání na defekty, resp. „úchytky“. Všiml si epistemologického posunu od esencialistického pojetí k poúnorovému defektologa Miloše Sováka, v němž míra defektu závisela zejména na míře závislosti, resp. užitečnosti daného jedince pro společnost. Zaměřil se také na „socialističnost“ tohoto přístupu a vztah k obligatornímu pavlovovskému konceptu vychovatelnosti. Jan Randák navázal se svým výzkumem konkrétní praxe zvláštních škol v padesátých letech. Analyzoval zejména komunikativní a vyjed-

návací strategie zvláštních škol, místních národních výborů a dalších organizací, které své zájmy legitimizovaly prostřednictvím dobových diskursivních figur, zejména étosem práce, lidské emancipace, překonatelnosti nepřízně osudu nebo pokrokovosti. Vyplynuvší teze se pak týkala odmítnutí apriorní jednoty „socialistického“ diskursu, jenž byl spíše sám vytvářen jednotlivými subjekty ve hře o zvláštní školství.

Další referent, Šimon Charvát (Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy), představil svůj výzkum *Neduh idiotismu jako nevybuchlý dynamit*, v němž tematizoval slabomyslnost v českých zemích v druhé polovině 19. století. Všímá si dobového psychiatrického diskursu a zejména té skutečnosti, že svými aktivitami experti problematiku psychicky nemocných nejen mapovali, ale ve značné míře i sami utvářeli. V této rovině rozvedl také z dnešního pohledu slepé uličky vědeckého zkoumání mentálních chorob, např. frenologická měření nebo mapování oblastí s „endemickým výskytem idiotismu“, které měly ve svém důsledku zcela reálné dopady mj. na školskou či sociální politiku.

Úskalí výzkumu kategorie disability v historické perspektivě rozebrala v posledním historickém příspěvku Maria-Lena Fassig (Univerzita v Kielu). Stojíc na počátku svého výzkumného projektu obrazových reprezentací znevýhodnění na stránkách populárních československých časopisů během státního socialismu (*Vlasta*, *Mladý svět*, *Svět v obrazech*) hodnotila přínosy i úskalí aplikace jednotlivých koncepcí *disability history* (individuální, sociální a kulturně-historická). Účastníky seznámila s postupně krystalizujícími otázkami, jež pokládá své obsáhlé pramenné materii, mj. kde lze spatřit hranici mezi „normalitou“ a odlišností v sociálním nebo medicínském kontextu, jak se tyto hranice během čtyřicetiletého období proměňovaly, či do jaké míry lze vypožorovat vliv expertních diskursů v populárních časopisech.

Druhý panelový blok by se dal charakterizovat jako teoreticko-konceptuální. Tým ve složení Radek Carboch, Dana Hradcová, Dita Jahodová a Michal Synek (Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy a Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity) prezentoval ve svém příspěvku *Mezi tichem a překladem: Etnografie kognitivní disability* nejen svou aktivní činnost v oblasti péče o lidi trpící demencí a komunitních služeb, ale také přiblížil svou výzkumnou koncepci založenou na dialogu *disability studies* a ANT (Actor-network theory). V tomto pojetí je při výzkumu stejná míra pozornosti věnována jak samotnému „postiženému“ (v případě jejich výzkumu člověk trpící Alzheimerovou chorobou), tak v nemenší míře jeho sociálnímu a fyzickému okolí. Konkrétní praxi specificky se konstituujících sociálních rolí ukázali na příkladu rodiny s takto nemocným člověkem.

Příspěvek Daniely Komanické (Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy) byl shrnutím dosavadního průběhu intersekcionalního výzkumu na pomezí antropologie, *disability studies* a *gender studies*. V reakci na dosavadní většinou objektivizaci klientů terénní sociální péče se Komanická soustředila od počátku na proces vyjednávání mezi příjemcem a poskytovatelem péče. Autorka přitom pracovala se zmocňujícím konceptem tzn. sebeurčení osobní asistence, tj. formou, při které si hledání, kontrolu i hodnocení asistence zajišťují uživatelé sami. Autorčiny mnohdy značně osobní deníkové záznamy sloužily jako ukázka různých projevů a úskalí takového intersubjektivního pojetí.

Druhý blok uzavřela Hana Porkertová (Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity se svým teoretickým vstupem *Disabilita jako asambláž v průsečících diskurzu*

a *materialisty*. Přiblížila tak koncepci, s níž pracuje ve svém výzkumu každodennosti nevidomých. Zamýšlela se nad heterogenní povahou *disability studies*, resp. dvou možných analytických pojetí — arborescentního a rhizomatického. V nich se projevuje napětí mezi více materialistickým, lineárním a institucionálním pojetím, pro něž je typické tzn. kolečko negativní diference (zdravý–nevidomý) a poststrukturalistickým, dekonstruktivistickým, které má blíže k vnímání zrak–nezrak.

Poslední blok programu tvořily celkem tři referáty, jejichž společným jmenovatelem bylo empiricko-sociologické zaměření a téma identity a subjektivity různé znevýhodněných skupin. Petra Honová v první řadě za svůj tým (Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy a Národní ústav duševního zdraví) představila výzkum *Expertizace zkušenosti pacientů a jejich rodinných příslušníků v kontextu znalostní společnosti: případ reformy psychiatrické péče*. Jak název napovídá, projekt má za cíl identifikovat různé formy a možnosti participace klientů psychiatrické péče, typologii jejich strategií „získávání hlasu“ na pozadí rozhodování o podobě probíhající reformy psychiatrické péče v ČR. Motivem je pak nejen problematizovat jednostranný expertní vliv na tuto oblast, ale dle politického imperativu participace jak pacientů, tak „laické“ veřejnosti přispět k větší citlivosti přístupu institucí.

Velice zajímavou sondu *Československá pedofilní komunita (ČEPEK) a její emancipační diskurz* představil v následujícím příspěvku Martin Fafejta (Filozofická fakulta Univerzity Palackého). Zjištění, ke kterým prostřednictvím analýzy rozhovorů s členy pedofilní komunity dospěl, ukázaly na skutečnost, že obecně rozšířenou představu o pedofilech jakožto zvrácených a obecně nebezpečných deviantech reprodukuje ve značné míře jak jiné sexuální menšiny, tak i sami pedofilové. Příčinou je hegemonní představa o párovém soužití, k němuž sexuální styk patří. Zneužití dítěte se tak logikou tohoto chápání stává nevyhnutelné a každý pedofil je tak automaticky pokládán za více než potenciálního zločince. Dílčími tématy Martina Fafejta byl pak traumatizující přístup veřejnosti nebo orgánů činných v trestním řízení k „obětem“ pedofilního citu, nebo také rozdílný přístup k pedofilním ženám a mužům.

Závěrečný příspěvek Jiřího Mertla (Západočeská univerzita) „*To jsem nikdy nezkoušel...“ Psychologická pomoc, osobní zodpovědnost a propuštěné osoby*, se věnoval tématu sociální pozice propuštěných z výkonu trestu a disproporce v postavení mezi pomáhajícími (vězeňský právní, sociální nebo psychologický poradce) a jejich klienty. Výsledkem jeho diskursivní analýzy vzorku polostrukturovaných rozhovorů je poznání, že podobně jako v případech pedofilů dochází i u samotných vězňů k reprodukci neoliberálního diskursu osobní odpovědnosti a povinnosti „vyrovnat se s tím sám“. O psychologickou či sociální pomoc tak vězni sami často přes pocíťované potíže nejeví větší zájem.

O plodnosti podobných setkání svědčí bohatá diskuse, která se v průběhu i po skončení workshopu rozpoutala. Prezentující i přítomní si měli šanci odnést řadu inspirativních podnětů. Ovšem i fakt, že zazněly také kritické či polemické komentáře svědčí o tom, že pořádání takovýchto diskusních platform je i do budoucna žádoucí. Právě tato budoucí setkání představují výzvu pro historickou obec, jelikož pole výzkumu problematiky „nezpůsobivosti“ v českém prostředí není doposud dostatečně intenzivně mapováno.